

Marosán Bence Péter

A metafizika színeváltozásai Heidegger munkásságában¹ *Schwendtner Tibor tiszteletére*

Bevezetés

Aligha vonható kétségbe, hogy a metafizika fogalma és problémája kulcsfontosságú szerepet játszott Heidegger gondolkodásában pályája kezdeteitől fogva egészen annak legvégéig. Mint arra Schwendtner Tibor több munkájában is rámutatott, Heidegger mindvégig meglehetősen ambivalensen viszonyult ehhez a fogalomhoz; hol inkább pozitívan, hol inkább negatívan, egyenesen ellenfogalomként használva azt, a metafizika meghaladásának kifejezett céljával.² Mindenesetre a fiatal Heidegger éppúgy, mint az idős, a filozófiát, a gondolkodást, sőt általában véve az emberi létezés (az ittlétet) a metafizikával összefüggésben határozta és közelítette meg. Végző soron lét és metafizika fogalmai is bensőségesen összekapcsolódtak nála. A Schwendtner Tibornál is megtalálható korszakolásnak megfelelően három nagyobb periódusra oszthatjuk Heideggernek a metafizikához való viszonyát. Az első korszak Heidegger érett gondolkodóként fellépésétől, megközelítőleg 1919-től kezdve a *Lét és idő* megjelenéséig, tehát 1927-ig tart. Ekkor ambivalencia és óvatos távolságtartás jellemzi Heideggernek a metafizikához fűződő viszonyát. Egyfelől jelen van nála a hagyományos metafizika kritikája, másfelől azonban számos olyan megállapítást tesz, amely alapján úgy tűnik, mégsem akarja feladni a metafizikát mint olyat, hanem inkább megkísérelné új alapokra helyezni azt. A következő korszak, melyet bizonyos joggal nevezhetnénk Heidegger metafizikai korszakának, a metafizika fogalmának középpontba kerülésével jellemezhető, és azzal a kifejezett szándékkal, hogy Heidegger újraértelmezze és újraalapozza a metafizikát. Ebben az időszakban Heidegger megpróbálja kidolgozni a metafizika

---

¹A tanulmány elkészültét az NKFIH 138745 számú pályázata támogatta.

²Ld. SCHWENDTNER Tibor, *Szabadság és fenomenológia. Tanulmányok Husserlről és Heideggerről*, Budapest, L'Harmattan, 2003, (különösen) 134–143. Uő., *Husserl és Heidegger. Egy filozófiai összecsapás analízise*, Budapest, L'Harmattan, (különösen) 243–256.

fenomenológiai legitim formáját. Ez a periódus 1928 és körülbelül 1935 között tart; addig, amíg Heidegger el nem kezd dolgozni a kései korszak nyitányának tekinthető *Beiträge zur Philosophie (Vom Ereignis)* című alkotáson.³ A harmadik korszak a kései léttörténeti időszakot jelöli, 1936-tól egészen Heidegger haláláig. A kései periódus fő törekvése a metafizika explicit meghaladásának kísérlete. Ebben a harmadik korszakban Heidegger nyomtatékosan distanciálja magát a metafizikához képest. Néhol bizonytalanul mutatkozik a tekintetben, hogy a metafizika meghaladható-e egyáltalán, de feltett szándéka, hogy keresse annak lehetőségeit, hogy miképpen haladható meg a metafizika.

Annai bizonyosnak látszik, hogy Heideggernek különösen a tradicionális metafizikával van gondja. A hagyományos metafizika egyik legnagyobb problémája, Heidegger megítélése szerint, a létfelejtés, a létkérdés felvetésének és kidolgozási kísérletének elmulasztása. A további problémák Heidegger szerint ebből fakadnak – két ilyen, egymással szervesen összefüggő problémát emelhetünk ki: a *megmerevedett ellentétekben* való gondolkodást és a lét alapvetően el nem tárgyasítható megnyilvánulási formáinak (mint amilyen mindenekelőtt az emberi létezés, az ittlét) *eltárgyasítását*. Ezen problémákért Heidegger véleménye alapján mindenekelőtt az Arisztotelészig visszanyúló *szubsztancia-metafizika* tehető felelőssé; vagyis elsősorban a „szubsztancia” kategóriája (bár Heideggernek néhol magával a „kategória” kategóriájával is gondjai vannak), mely a létezőket és magát a létet is *hosszújuk nem illő keretek közé szorítja*; nem szolgáltat igazságot sem a létezőnek, sem a létező létének.

Gondolkodásának ez a kiindulópontja és alapvetése többek között két fontos és egymással ismét csak összekapcsolódó következménnyel is járt Heidegger gondolkodására. Az *egyik*, hogy a lét nála leginkább hálózatszerűen összekapcsolódó és elrendeződő, illetve történetileg kibontakozó elemek nyitott rendszereként jelent meg; elemek szinkronikusan és diakronikusan összefüggő kontextusaként. A lét mindenekelőtt összefüggésrendszer, melyben az időnek kitüntetett helyzete és szerepe van. Erre utal Heideggernél, értelmezésem szerint, a *Lét és idő* híres, sokat idézett utolsó mondata, pontosabban kérdése, mely szerint: „Vajon maga az *idő* a *lét* horizontjaként nyilvánul meg?”⁴ Heidegger egyéb, korábbi és későbbi művei ezt a kérdést egyértelműen igenlő formában válaszolják meg. A másik jelentős következmény, hogy a létkérdés kidolgozása során Heidegger erőfeszítéseinek jelentős része arra irányult, hogy fogalmilag koherens módon összekösse egymással a létkérdés két fő pólusát: az ittlétet (az emberi létezést) és a létet. Ezt Heidegger 1935-ig úgy próbálta meg, hogy az ittléttől próbált meg „átjutni” a lét értelméhez, és az ittlétből kiindulva kísérlete meg ezt az összekapcsolást.

³ „Hozzájárulások a filozófiához (Az Eseményről)”. Martin HEIDEGGER, *Beiträge zur Philosophie (Vom Ereignis)*. 1936-38, szerk.: Friedrich-Wilhelm VON HERMANN, Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann Verlag, 1989.

⁴ HEIDEGGER, *Lét és idő*, ford. VAJDA Mihály, ANGYALOSI Gergely, BACSÓ Béla, KARDOS András, OROSZ István, Budapest, Osiris, 2007, 500.

Kései korszakában pedig gondolkodása egyre inkább arra koncentrálódott, hogy a létet önmagában ragadja meg, és inkább a léttől találjon visszautat az ittléthez; a létből kiindulva tegyen kísérletet lét és ittlét összekötésére.

Amire a fentebbi sorokkal utalni szerettünk volna, az az a probléma, hogy Heideggernél a metafizika láthatóan összefüggött a létkérdés elgondolásával, felvetésével és kidolgozásával; metafizika és létkérdés jól észrevehetően bensőséges kapcsolatban álltak egymással. Amennyire én látom, a létkérdés végső értelmezési kísérletei is – Heidegger pályafutásának végén – arra futnak ki, hogy maga a metafizika mennyire fonódott össze a lét történetével. Arra tehát, hogy a lét, amely az emberi gondolkodásban és gondolkodás által lép megvilágítottságba, képes-e egyáltalán nem metafizikai módon megtörténni, amíg e megvilágítottságban áll.

Az alábbi tanulmányban mindenekelőtt létkérdés és metafizika összefüggésével szeretnénk foglalkozni.

I. Az első korszak. A tradicionális metafizika kritikája

A fiatal Heidegger szerint a hagyományos metafizika kritikája és meghaladása a *kortárs* (Heidegger korabeli) *filozófia alapszükséglete*, mely leginkább a lehetőségei teljességéhez eljuttatott (tehát az újkori ismeretelméleti paradigmát, így a fenomenológia husserli értelmezését is meghaladó) fenomenológia által válik lehetségessé. A hagyományos metafizikai fogalmiság nem teszi lehetővé a fenomének (mindenekelőtt a létező léte) valóban hűséges és adekvát megragadását és leírását; azzal szoros összefüggésben, hogy ez a metafizika régen elfeledkezett a filozófia és egyáltalán az emberi gondolkodás legfőbb feladatáról: a lét értelmére irányuló kérdés felvetéséről és igazán komoly és eltökélt kidolgozásáról.

A hagyományos metafizikától való távolságtartása, a vele kapcsolatos fenntartásai meglehetősen korán tetten érhetők. A fiatal Heidegger már *Duns Scotus jelentés- és kategóriatanáról* szóló 1915-ös habilitációs írásában⁵ is azt a célkitűzést fogalmazza meg, hogy „cseppfolyósítsa a filozófiát”.⁶ Értelmezésem szerint ez azt jelentette, hogy korának filozófiai nyelvezetét, fogalmi apparátusát túlságosan is rugalmatlannak tartotta; túlságosan alkalmatlannak arra, hogy megragadjon egy annyira képlékeny fenomént, mint az élet. Az életet mindig sokkal illékonyabb és folyékonyabb dolognak tartotta, mint amit a hagyományos filozófia eszköz- és fogalomtárával meg tudnánk ragadni.

---

⁵ Valójában, mint azóta tudjuk, egy Erfurti Tamástól származó szövegről van benne szó. HEIDEGGER, *Frühe Schriften. 1912-16*, szerk.: Friedrich-Wilhelm VON HERMANN, Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann Verlag, 1978, 189–411.

⁶ Rüdiger SAFRANSKI, *Egy némethoni mester. Heidegger és kora*, Budapest, Európa, 2000, 95sk.

Úgy gondolta, hogy ez a fogalom és az általa jelölt fenomén egy új filozófiai látásmód és fogalmiság kidolgozását teszi szükségessé.

Noha egy darabig – mindenekelőtt Husserl hatására – ingadozik a „tudat” és az „élet” terminusának használata között, 1920-ban mégis az „élet” fogalma mellett kötelezte el magát.⁷ Egy darabig filozófiai érdeklődésének és kutatásainak ez a fogalom szab irányt. Az „élet” fogalmáról azonban egy ponton úgy kezdi érezni, hogy ez egy túlságosan erőteljesen naturalista és biologista felhangokat vonzó fogalom, és egyre inkább a „lét” fogalma kerül a középpontba. A *Lét és idő* első vázlatai 1923 telén keletkeznek, és az 1925-ös *Prolegomena az időfogalom történetéhez* című marburgi előadás-sorozatban⁸ már a „lét” fogalma van a centrumban. Ekkor már megtalálható nála a létkérdés mint szisztematikus filozófiai projekt.

A tradicionális metafizika Heidegger szerint összefonódott a létfelajrással. Ez a *Lét és idő* egyik sarkalatos tézise. Ez azt jelenti, hogy a filozófiai gondolkodás – általában a gondolkodás – számára betemetetté vált egy olyan eredeti dimenzió – a létezőtől megkülönböztetett lét szférája –, amelynek minden gondolkodást és filozófiai kérdezést az első helyen kellene irányítania. Ezt az eredeti szférát kellene újra megnyitni és nyitva tartani. Ennek az eredeti tartománynak, a létnek mint összsférának az elfedetté válása azután, Heidegger szerint, egy sor hamis kérdésfelvetéshez vezetett, a létezők, a fenomének torz megragadásához. Ennek a hamis kérdezési iránynak, eltorzult kérdésfelvetésnek az egyik jellegzetes tünete volt a szubsztancialista metafizika, a szubsztanciagondolkodás, mely a létezőket, köztük mindenekelőtt az embert, olyan keretek közé kényszerítette, melyek az előbbieknél (és köztük mindenekelőtt az embernek) alapvetően nem feleltek meg.

Heideggernél a létkérdés kiindulópontját az ittlét létmódjait tisztázó egzisztenciális analitika jelentette, amelyből azután a lét egészére és annak alapjaira rákérdező, illetve azt felderíteni akaró *fundamentálonológiának* ki kellene nőnie.⁹ Az ittléttől szeretne átjutni az általában vett lét értelméig. A két fogalom, illetve az általuk jelölt problémakör összekötésében kulcsszerepet játszik nála a *világ* fogalma. A világot Heidegger úgy értelmezi újra, hogy ezáltal is meghaladja a filozófiatörténetben felbukkanó egyik hamis kettősséget, illetve szembeállítást, nevezetesen *szubjektum és objektum* kettősségét. Az embert, pontosabban az ittlétet, alapvetően *világban-benne-létként* fogja fel; ittlét

⁷ Az 1920/21-es *A vallásos élet fenomenológiája* c. kurzus eredeti címe ez volt: *A vallásos tudat fenomenológiája*. A „tudat” szót Heidegger utólag átjavította „élet”-re. HEIDEGGER, *Phänomenologie des religiösen Lebens*, szerk.: Matthias Jung, Thomas Regehly és Claudius Strub, Frankfurt am Main, Vittorio Klostermann Verlag, 1995.

⁸ HEIDEGGER, *Prolegomena zur Geschichte des Zeitbegriffs. 1925*, szerk.: Petra Jaeger, Frankfurt am Main, Vittorio Klostermann Verlag, 1988.

⁹ Heideggernél egzisztenciális analitika és fundamentálonológia viszonya nem tekinthető teljes mértékben tisztázottnak, legalábbis nem a *Lét és idő*n belül. Itt azt az értelmezést követem, mely szerint az egzisztenciális analitika előkészíti a terepet a fundamentálonológia számára. Ehhez: FEHÉR M. István, „Előszó. Heidegger útja a *Lét és idő*g”. In Martin HEIDEGGER, *Lét és idő*, Budapest, Gondolat, 1989, 5–84.

és világ lényegi módon összekapcsolódnak nála. Egyazon struktúra-rendszer önállóan, egymástól függő mozzanatait alkotják. Mind az ittlétet, mind a világot azonban radikálisan történeti módon fogja fel Heidegger; a létkérdés kidolgozásának szempontjából speciálisan az időbeliség központi jelentőséggel bír. Minden mozgásban van, minden eseményjelleggel bír, és egy történeti kibontakozás kereteihez illeszkedik.

Mindebben azonban az ittlétnek van kitüntetett szerepe, aki a *beszéd*, a *megértés* és a *hangoltság* révén megvilágítja a létezők létének értelmét, beleértve a saját létének értelmét is.¹⁰ Az ittlét az, aki képes a tradicionális metafizika meghaladására, hogy a filozófiát, a gondolkodást, a létmegértést radikálisabb alapokra helyezze. A *Lét és idő* olvasatom szerint kijelölte Heideggernél a filozófia egyik alapvető célját, a hagyományos metafizika meghaladását; a *Lét és időt* követő korszak egyik fő törekvése pedig az lesz, hogy az ittlét analitikájából kiindulva új alapokra helyezze a metafizikát.

II. A második korszak. A metafizika új alapokra helyezésének kísérlete

1928-tól egy olyan időszak kezdődik Heidegger életében, melyet a metafizika reformjának meg-megújuló kísérlete fémjelez. Ez mindenekelőtt a metafizika fogalmának és egész küldetésének gyökeres átértelmezésével jár együtt. A klasszikus metafizika (mint *metaphysica specialis*) többek között olyan kérdésekkel foglalkozott, hogy létezik-e Isten, halhatatlan-e a lelkünk, van-e kezdete a világnak térben és időben. Ahhoz, hogy lássuk, hogy ez a kép mennyire megváltozott Heideggernél, elég egy pillantást vetnünk 1929/30-as egyetemi kurzusának címére: *A metafizika alapfogalmai. Világ – végesség – magány*.¹¹ A „világ” még csak-csak érthető a hagyományos metafizika szemszögéből, de az utóbbi két fogalom legalábbis nem kifejezetten mondható standard klasszikus metafizikai fogalomnak. Ehhez az új értelemben vett metafizikához a vezérfonalat Heidegger számára az ittlét alapvető létkategóriái és alaphangulatai adják. Ahogyan azt Schwendtner Tibor találóan megjegyezte, 1928 és '35 között Heideggernél „az emberi végesség és szabadság metafizikája körvonalazódik, ami nem csak a heideggeri életművön belül jelent izgalmas alternatívát, hanem – megkockáztatjuk – a metafizika eddigi történetében is”.¹²

Heidegger tehát az emberi ittlét létszerkezetéből, időbeliségéből, alaphangulataiból indult ki, és ebben az időben nála az erre vonatkozó fenomenológiai-ontológiai vizsgálódások már egyúttal egy új értelemben vett metafizikának számítottak. A *Lét*

¹⁰ Vö. SCHWENDTNER, 2008, 115–122.

¹¹ HEIDEGGER, *A metafizika alapfogalmai. Világ – végesség – magány*, ford.: Aradi László és Olay Csaba, Budapest, Osiris, 2004.

¹² SCHWENDTNER, 2008, 248.

és idő megjelenését követő években Heidegger megpróbál átjutni az általában vett lét értelméhez, és ez már nála lényegileg egy új értelemben értendő metafizikai projekt-ként értelmezendő, amelyhez mindig is az ittlét analitikája szolgál kiindulópontként és alapként. Az utolsó marburgi kurzus során, a *Metaphysische Anfangsgründe der Logik im Ausgang von Leibniz* című előadás-sorozatban¹³ próbálja továbbvinni a *Lét és idő* programját, immár konkrétan mint fenomenológiai metafizikát. A fundamentálonológiaiaként kiteljesedő egzisztenciális analitika, véli ekkor, még nem fedi le a lét egészét, legalábbis ez utóbbi alapvető struktúráit és régióit tekintve. A filozófiai gondolkodásnak tovább kell nyomulnia, és ennek során egy bizonyos ponton bekövetkezik egy fordulat (Kehre), amikor a filozófia egy újabb diszciplínába megy át: a metafizikai ontikába vagy *metontológiába*, mely által a filozófia immár valóban képessé válik a lét egészének tematizálására. Mint írja: „Fundamentálonológia és metontológia egységükben képezik a metafizika fogalmát.”¹⁴

Heidegger eljárás módja körül legalább két alapvető érdekesség is akad. Egyfelől a módszer körkörösége, mely egyébként már a *Lét és idő*ben is hangsúlyozottan jelen volt.¹⁵ A kérdezés az ittlét analitikájából indul ki, végső soron metontológiává női ki magát, de végül is szintén az ittléthez kell hogy visszatérjen. A másik a *világ* fogalmának jelentősége; amely Heideggernél – nézetem szerint – ahhoz szolgál kapaszkodóként, hogy összekösse az ittlétet az általában vett léttel. Úgy vélem, a világgal kapcsolatos egyre elmélyültebb vizsgálatok vezettek Heideggernél végül ahhoz a fordulathoz, hogy a kérdezés iránya 1935 után megforduljon, és a középpontba maga a Lét mint olyan kerüljön (leginkább „y”-nal írva, mint „Seyn”), és onnan próbáljon meg visszajutni az ittléthez, illetve onnan kiindulva kísérelje meg a kettő összekapcsolását.

Ennek a folyamatnak a következő lényeges állomását érhetjük tetten véleményem szerint a már említett műnél, az 1929/30-as *A metafizika alapfogalmai* című opusz esetében. Ebben a vonatkozásban különösen a mű hármas különbségtételét szeretném kiemelni, a kő, az állat és az ember között. A kő a világtalan (weltlos), az állat a világban szegény (weltarm), míg az ember a világképző (weltbildend). A világképzés az embernél arra utal, hogy az ember tudatosan és szabad módon alkotja és alakítja világát. Ez azonban nem teljesen önkényes, hanem a léthez, annak specifikumaihoz illeszkedik. Az embernek ez a képessége továbbá a szabadságon alapul. Heideggernél

¹³ „A logika metafizikai alapjai Leibnizből kiindulva”. HEIDEGGER, *Metaphysische Anfangsgründe der Logik im Ausgang von Leibniz*. 1928, szerk.: Klaus HELD, Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann Verlag, 1990.

¹⁴ HEIDEGGER, 1990, 202.

¹⁵ Vö. HEIDEGGER, 2007, 56. „A filozófia egyetemes fenomenológiai ontológia, mely a jelenvaló lét hermeneutikájából indul ki, ennek számára mint az *egzisztencia* analitikája számára minden filozófiai kérdés ott végződik, ahonnan *ered*, s ahová *visszatér*”.

világ és szabadság alapvető módon összefügg – ez még csak hangsúlyosabbá válik nála az 1935-ös *Bevezetés a metafizikába* című előadás-sorozatban,¹⁶ amikor a világot alapvetően és lényegileg *szellemi* jellegüként határozza meg.¹⁷ A szabadság Heidegger szerint az ember lényegi lehetősége, hogy a világ – és pedig a lét mint világ – lényegi meghatározottságait, jellemzőit kifejezésre juttassa, megnyilvánuláshoz segítse.

A *Bevezetés a metafizikába* című mű technológiai-kritikus részei már előrevetítik a kései korszak metafizika-ellenes technológiai-kritikáját. Amerika és Oroszország, mondja abban a műben, az ittlét és a világ technológiai és gazdasági megszervezésére törekszik.¹⁸ Ez a metafizikának egy olyan értelmezése, mely szerint az uralni és ellenőrzése alatt akarja tartani a létet és a létezőket, és ezáltal eltorzítja magát az ittlétet is, akinek tulajdonképpeni létmódja szerint nem uralkodnia és birtokolnia kellene a létezőket, hanem rá kellene hagynia a létre. Ez már, nézetem szerint, arra a „Levél a »humanizmusról«” című szövegben megfogalmazott gondolatra utal előre, mely szerint az embernek igazából, létéhez méltón, nem a létezők urának, hanem inkább a Lét pásztorának kellene lennie.¹⁹

Ennek a korszaknak egyik lényeges belátása és meggyőződése, hogy ittlét és metafizika bizonyos módon összefonódtak; és a metafizika nem pusztán egy teoretikus diszciplína a többi között, hanem olyasmi, ami bizonyos módon lényegileg összefügg az ittlét létével.²⁰ A filozófia számára szükségszerű feladat, hogy kidolgozza a metafizikát, annak küldetését megpróbálja továbbvinni, mégpedig egy fenomenológiailag legitim, újféle értelemben. Az új értelemben vett metafizikának az ittlét felé kell tájékozódnia, illetve mindig rajta kell tartania a szemét az ittléten. Az ezzel kapcsolatos megfontolások kifejtése során azonban Heideggernél újra és újra felvetődött az a gondolat is, hogy a metafizika bizonyos pontokon (a szubsztanciaontológiánál, majd az újkori ismertelméleti tradíciónál) végzetes fordulatokat vett. Heideggerben egyre inkább erősödött az a gondolat, hogy a metafizikát nem lehet valóban radikális és a gondolkodás megfelelő pályára állító módon megújítani; az tehát, hogy a metafizikai látásmódban és fogalmiságban olyan lényegi és kiirthatatlan tendenciák gyökereznek, amelyek szükségképpen kisiklatják a létkérdést felvetni és kidolgozni akaró gondolat törekvéseket. Épp ezért a kései korszak egyik fő törekvése az lesz, hogy a metafizikát miként hagyhatjuk mégis véglegesen a hátunk mögött, illetve hogy lehetséges-e ez egyáltalán.

¹⁶ HEIDEGGER, *Bevezetés a metafizikába*, Budapest, Ikon, 1995.

¹⁷ I. m. 23. „A világ mindig *szellemi* világ”.

¹⁸ I. m. 19, 23.

¹⁹ In HEIDEGGER, „...*Költőien lakozik az ember*”, Budapest, T-Twins–Pompeji, 1994, 146–147. (Fordította: Bacsó Béla).

²⁰ SCHWENDTNER, 2003, 140.

III. A harmadik korszak. Léttörténet és technológiakritika

A kései korszakban a metafizika kifejezetten ellenfogalommá válik.²¹ Olyasmi, ami beszűkíti és eltorzítja mind az ittlét, mind az ittlét gondolkodásának lehetőségeit. Mégis egyúttal szükségszerű eseményként jelenik meg, olyanként, ami nem pusztán valamiféle fatális véletlenként esett meg a lét történetében. A kései Heideggernél a lét mindenekelőtt esemény, léttörténet, amelyben az igazán releváns periódusok azok, amelyekben az emberi gondolkodás révén megvilágításba kerül a lét és annak eseménye. Ilyen megvilágításként jelentkezik be a történelemben a nyugati filozófia története is. Heidegger értelmezésében a léttörténet úgy megy végbe, hogy a lét egyszer megnyilvánítja önmagát számunkra, máskor viszont megvonja magát tőlünk. A metafizika mint az az időszak, melyben a lét megvonta magát tőlünk, mint a léttől való elhagyatottság (*Seinsverlassenheit*) időszaka pontosan ez utóbbi korszakot jelöli. Heidegger szerint továbbá a metafizika története és lényege olyannyira egybefonódott a léttől való elhagyatottsággal, hogy utolsó alkotói periódusában úgy gondolja, nem lehet azt megújítani, nem lehet olyan metafizikát alkotni, mely igazán szóhoz volna képes juttatni a Létet, hanem meg kell azt haladni, ha lehetséges egyáltalán.

Heidegger úgy véli, hogy a nyugati filozófia elszakíthatatlanul egybekapcsolódott a metafizikával, mely különösen az újkorral végzetes irányt vett; oly módon, hogy azt nem lehet korrigálni. Ez az eltárgyiasító, a dolgok rendjét merev ellentétekké és különbségekké szétszabdalo gondolkodás logikája, amelynek szükségszerű következménye a minden dolgok fölötti uralkodásra és ellenőrzésre törekvő gyakorlat; a modernitás világalakító tendenciája. A modernitás, mely Heidegger értelmezésében mindent számszerűsít és mindent mérhetővé akar tenni, csak a léttörténetben benne működő korábbi tendenciáknak a kifejlése és érvényre jutása, illetve gyakorlati formát öltése. Ez az a korszak, gondolkodás és gyakorlat, amelyben, mint Heidegger fogalmaz, az ember a létezők ura akar lenni ahelyett, hogy a Lét pásztora volna.²² Ebben a mélyen metafizikai korszakban, amelyben benne élünk, mindent a technikai uralhatóság és a kiszámíthatóság, a kalkulálhatóság szempontjai határoznak meg. Heidegger úgy véli, hogy jellegzetes tudományága az ő korának a *kibernetika*, mely pontosan a dolgok vezérlésével és megszervezésével foglalkozik, és úgy gondolja (1966-ban), hogy a jövőben ez lesz a meghatározó tudományos diszciplína.²³

Az ember jövőbeli lehetőségeit és sorsát illetően pesszimista, és van, ahol – a cikk sokat idézett szavainak megfelelően – úgy véli, „már csak egy isten menthet meg

²¹ Vö. i. m. 141–142.

²² HEIDEGGER, 1994.

²³ HEIDEGGER, „A filozófia vége és a gondolkodás feladata”, In HEIDEGGER, 1994, 258. Ld. még: HEIDEGGER, 1995 (MELLÉKLET), 13. „A filozófiát a kibernetika váltja fel”.

bennünket”.²⁴ Azonban amennyire én látom, Heidegger soha nem adja fel teljesen az emberi szabadságba vetett hitét – és mivel az ember szabad, ezért alapvetően ő maga határozhatja meg a Léthez való viszonyát, az emberi és a nem emberi létezők létéhez való viszonyát egyaránt. De a metafizikán meg kell próbálni túllépni – és ezt Heidegger szerint a leghatékonyabban a „létre való szelíd ráhagyatkozás” által lehet elérni, úgy a gyakorlatban, mint a gondolkodásban. Az idős Heidegger interpretációjában a technológia maga sem más, mint a Léten tett erőszak; és ahhoz, hogy az ember autentikusan létezzék és gondolkodjék, mindenekeelőtt az szükséges, hogy ezzel az erőszakkal szakítson. Arra van tehát szükség, hogy mind a gondolkodásban, mind a gyakorlatban az ember olyan utakat találjon, melyek egyre inkább engedik a Létet önmagából és önmagában megnyilvánulni, engedik tehát, hogy a Lét megint megmutassa, megnyilvánítsa magát.

Ehhez fel kell hagyni a tárgyiasító gyakorlattal és elmélettel, és engedni kell, hogy a létezők léte – az ember léte éppúgy, mint a dolgok léte – nem tárgyias formában kifejezésre jusson. Heidegger szerint erre a hagyományos filozófia alkalmatlan, a gondolkodásnak ezért is kell maga mögött hagynia ezt a filozófiát. A költészet és a költői gondolkodás lehet arra képes, hogy ilyen nem tárgyias módon szóhoz juttassa a létezők létét. Ezért ha van egyáltalán mód a metafizika meghaladására, Heidegger szerint csak a költői nyelv és gondolkodás lehet erre képes – és az embernek a Léthez való viszonyát az teszi a lehető legautentikusabbá, ha az ember egész létét és életgyakorlatát ez az el nem tárgyiasító attitűd, a költői nyelv és gondolkodás attitűdje hatja át. Tehát utolsó korszakában Heidegger egyre inkább úgy gondolja, hogy ittlét és Lét összekötése nem lehetséges a hagyományos filozófia eszközeivel, hanem ez az összekötés a Lét felől a költői nyelven és gondolkodáson keresztül valósulhat meg.

IV. Konklúzió. Lezáró gondolatok Tengelyi László Heidegger-értelmezése kapcsán

Nyilván az idős Heidegger legutolsó következtetései kivezetnek bennünket a filozófia területéről. Számomra azonban úgy tűnik, hogy különösen Heidegger metafizikáról való gondolkodásának második korszaka még számos, kiaknázandó lehetőséget tartogat, még a kortárs filozófia kontextusában is – melyet újfent a metafizikával és speciálisan a fenomenológiai metafizikával való egyre elmélyültebb, intenzívebb vizsgálódások jellemeznek. A tapasztalat struktúráinak az a feltérképező analízise, melyre Heidegger különösen 1928 és ’35 között tett kimondottan metafizikai jellegű kísérleteket, a mai filozófiára is megtermékenyítőleg tudnak hatni és hatottak is.

---

²⁴ HEIDEGGER, 1995 (MELLÉKLET), 7.

Itt mindenekelőtt Tengelyi Lászlóra szeretnék utalni ebben az összefüggésben, akinek kései metafizikai gondolkodásában Heidegger talán még Husserlnél is nagyobb szerepet játszott.²⁵ Tengelyi utolsó alkotói periódusában egy olyan fenomenológiai metafizika kidolgozására tett kísérletet, mely a tapasztalat és a létezés struktúráit szerette volna szisztematikusan átvilágítani – egy olyan kísérletről van szó, melyet Tengelyi részben ki is dolgozott. Ennek során azonban számára Husserl gondolkodása túl szubjektív, túl tudatközpontú volt. Tengelyi, aki magát a fenomenológia úgynevezett „wuppertali tradíciójához” sorolta, melyben a „világ” fogalma játszotta talán a legfontosabb szerepet (s ezért „fenomenológiai kozmológiaként” szerveződött meg), kései metafizikai törekvéseiben is a világ fogalmát helyezte a középpontba. Heideggerrel összhangban Tengelyi úgy gondolta, Husserl filozófiája túlságosan is szubjektív volt, túlságosan kötődött az újkori szubjektumfogalomhoz. Másfelől viszont Tengelyi a kortárs filozófiában egyre inkább eluralkodó naturalizmussal szemben hangsúlyozottan transzcendentális filozófusként határozta meg magát; és a transzcendentális filozófiában jelölte meg a filozófia jövőbeli, szerinte kívánatos, követendő útját. A „transzcendencia” a „transzcendentálisban” azonban Tengelyinél nem a szubjektumnak a dolgokhoz viszonyított transzcendenciáját jelölte, mint Husserlnél, hanem a dolgoktól a világ felé való továbblépést, tehát a világnak a dolgokhoz viszonyított transzcendenciáját, mint Heideggernél.²⁶

Úgy vélem, Tengelyi munkássága, annak különösen legutolsó fejezetei, ékes példát nyújtanak arra, hogy Heidegger metafizikai gondolkodása milyen gyümölcsöző módon használható fel még ma is. Úgy gondolom továbbá, hogy a világ és az emberi létezés szerkezeti analízise, pontosan azon a módon, ahogyan ezzel Heidegger próbálkozott metafizikai korszakában, még ma is rengeteg gondolkodnivalót ad nekünk, és kimeríthetetlen lehetőségeket nyújt a filozófiai munka számára.

---

²⁵ TENGELYI László, *Welt und Unendlichkeit. Zum Problem phänomenologischer Metaphysik*, Freiburg / München, Verlag Karl Alber, 2014. TENGELYI, Östények és világvázlatok, Budapest, Atlantisz, 2017.

²⁶ TENGELYI, 2017, 233.